

JÖVŐKUTATÓK A MÚLT SZÁZADBAN

A jövőbelátás vágya és a „jövendőölő tevékenység“ legalább olyan régi, mint az emberiségnek az az óhaja, hogy megmagyarázza önmaga létének értelmét vagy gyógyító irt leljen a testét mardosó fájdalmakra. Természetesen nem állítjuk Thalészt vagy Anaximandroszt a haruspexekkel vagy a delphoi-i jósdával egy sorba, bár valószínűleg a profétészeknek nem az volt az egyedüli feladatuk, hogy hexameterbe szedjék a phytiai szavait, hanem ezt megelőzően „ankétokat“ is folytattak koruk államférfiainak, „politológusainak“, hadvezéreinek, filozófusainak körében, tudva, hogy jóslataik aktívan visszahatnak majd a társadalmi cselekvésre, akár új törvényhozás meghonosításáról, akár háborúról vagy békéről van szó. (Mind-en bizonynal ezért is nevezi Olaf Helmer és Theodore Gordon „Delphi-módszerek“ az egy szakértő csoporton belül végzett jövőkutató ankétot.)

Bizonyos fokú tudományosságot sem lehet a régi idők jóslataitól megtagadni. Ha a gyógyfüvekkel és ezer esztendő s tapasztalattal gyógyító memphiszi Imhotepet némi joggal Pasteur vagy Sir Fleming távoli előfutárának nevezhetjük, akkor a majákról is elmondhatjuk, hogy ők viszont talán még távolibb, de egyenesági felmenői a mai amerikai „gondolkodó gyáraknak“. A maják ugyanis, akik valahol a mai Honduras, majd a Yucatán-félsziget területén éltek, már évezredekkel ezelőtt matematikai „valószínűségsszámítással“ próbálták megtervezni a jövőt.

A majáknál „jóslás szempontjából a legfontosabb időegység a katun. Egy katun = 20 tun; egy tun = háromszázhatvan nap... Így alakult ki a tizenhárom katunból (megközelítőleg kétszázhatvan évből) álló időegység, amely alatt a történelem megismétli önmagát... A papok ezért fő feladatuknak a múlt megfigyelését tartották, és a jövőt ennek megfelelően tervezték... Az időnek a múltba való visszaszámításakor... négyszázmillió évre nyúltak vissza...“ — írja Dömötör Tekla (*Mitológiai ábécé*. Budapest, 1970).

Az utópia és a jövő tudományos előrejelzése között könnyű pontos határvonalat húzni. A XVI—XVIII. század nagy utópistái: Thomas More, Campanella, Francis Bacon némi joggal talán megemlíthetők a prospektív kutatás „ősei“ között. Jules Verne-re, Edward Bellamyra, Jókaira, H. G. Wellsre vagy Aldous Huxley-ra a science-fiction is igényt tart mint előfutáira. Senki sem vitatja el őket ettől az irodalmi műfajtól. Mégis van némi közülük a prospektív előrejelzéshez is. Amennyiben prospektív kutatáson, előrejelzésen a felhalmozott tapasztalatok általánosítását és értelmezését értjük, az elmúlt 100—120 évben nálunk is többen megkísérelték felvázolni a fejlődés előrelátható perspektíváit, az emberiség és a szűkebb értelemben vett hazai társadalom sorsának várható alakulását.

A prospektív társadalomkutatásnak ma sincsenek tökéletesen kialakult, maradéktalanul megbízható tudományos módszerei. A régiek kizárólag intuitív alapon, szabadon ívelő fantáziával, mindenféle műszaki segédeszköz nélkül próbáltak a jövőbe tekinteni. Az egyetlen alap, amire támaszkodhattak, társadalmi valóságuk többé-kevésbé alapos ismerete volt; vagyis analógia, történelmi párhuzamba állítás

révén próbáltak prognózist készíteni a politikai és társadalmi fejlődés várható irányairól.

Kétségtelenül intuitív alapon születnek a legkönnyebben tévkövetkeztetések, mert fokozottabban érvényesülhet a szubjektivizmus, az elfogultság, a társadalmi vagy politikai rövidlátás. Erről az eljárásról azonban a futurológusok ma sem mondtak le. Fantázia nélkül nincs jövőbenező tudomány.

A régi prognózisokból talán elsősorban a kiindulópont, a kor társadalomszemlélete és -bírálat a leglényegesebb, az, amiből analógia alapján a fejlődésre következtettek. Vajon hittek-e elődeink ezekben a prognózisokban? Erre vonatkozólag, sajnos, éppannyira nem állnak adatok rendelkezésünkre, mint ahogy tudomásunk szerint ma sem mérték még fel, hányan hisznek például a jelenlegi futurológiai előrejelzésekben.

A következőkben néhány honi szemelvényt mutatunk be — a mai helyesírást követve — bő ötven esztendő (1847—1900) főleg társadalmi vonatkozású, kis részben a műszaki haladással foglalkozó prognózisaiból, jelezve, hogy a terjedelem csak pillanatfelvétel exponálását teszi lehetővé.

Polgári rend — békés eszközökkel?

Általában megállapíthatjuk, hogy az eseményekkel terhes, nagy változásokat ígérő korszakok küszöbén a prognózisok derűlátók, bizakodók; a megvalósulás s különösen a rohamosnak érzett fejlődés időszakában viszont szkeptikusak, félelemtől terhesek, pesszimisták.

1847-ben senki sem kételkedett már abban, hogy Erdély nagy változások küszöbén áll. A törvényhatóságok lázasan vitatkoznak az úrberről, Párizsból és Lipcséből egyes közéleti férfiak címére forradalmi tanokat hirdető könyveket kézbesít a posta (George Barițiu-ról tudjuk, hogy kénytelen volt egy ilyen könyvet a rendőrfőnököknek beszoigáltatni), a tiltott könyvek Bécsből érkező jegyzékén Rousseau és Voltaire, Feuerbach és Heine neve mellett először jelenik meg Marx neve. A kolozsvári közvélemény egyik irányítója Méhes Sámuelnek, a matematika és fizika professzorának, a Magyar Tudós Társaság levelező tagjának lapja, a reform-eszmékért küzdő *Erdélyi Híradó*. A cenzúra érezhetően megenyhült: „...oly dolgokról beszélhetni ma minden megnemértés és más gonoszabbféle aggodalom nélkül, melyeknek terjesztéséért... kevés idővel ezelőtt honárulással vádolták szél-tiben az ember fiát...”

A lap 1847. január 3-i számának újévi köszöntőjét mégis hangsúlyosan konzervatív jókívánság vezeti be: „Adjon isten minden jót, mindent, ami régen volt!” A lap olvasói e szólásmondást tréfának foghatták fel, a szerkesztő részéről azonban politikum volt: a hátát akarta biztosítani, hogy előre annál szabadabban vagdal kozhasson: „Midőn lapunk homlokán az újuló év üdvözlését ez ismeretes tréfás sorokkal kezdjük, sokan azt hihetnék: azért halmozánk kevés szavakba annyi iróniát, hogy a jövőndő felé fordult keblünk érzelminek annál szabadabb folyást engedjünk. Nem; mi a mondottakat a szavak egyenes értelmében kívánjuk vétetni; mi a múltat tagadni, a jelent imádni s a jövőt megcsalni egyiránt terhes vétekek tartjuk.”

Ez a megfogalmazás körülbelül annak felel meg, amit a kor „fontolva haladásnak” nevezett. A következő prognózis azonban már sokkal határozottabb: „Bizonyosan történetünkben nem mutatkozik év, mely a közel jövőndőnek nem csíráival, de már leszakításra váró gyümölcseivel oly gazdagon virradt honunkra, mint a jelen; s ez ünnepélyes pillanatban, e jogos remények közepette, kevés szavak

legyenek tolmácsi azon érzelmeknek..., hogy az 1847-ik évtől számlálja a hálás ivadék számtalan polgártársaink sorsa jobbrafordulásának, a közteherviselésnek s törvényhatósági rendszerünk szilárdulásának hajnalló korszakát.“

Jobbraforduló sors, közteherviselés — polgári demokratikus rendszert jelent, melynek a prognózis szerint még abban az 1847. esztendőben meg kellett volna valósulnia. Hogy mit értett a lap a törvényhatósági rendszer megszilárdulásán, azt *Nemzeti Társalkodó* című rovatából tudjuk meg. Véget kell vetni — követeli itt — a korrupt és hatalmaskodó tisztségviselők üzelmeinek, az olyan szolgabiráé-
nak például, aki „...a parasztokat... maga számára kukorica szedni és pityóka ásní hajtáná s a scontroba mégis megyei napszámokat írna“, vagy aki az elfogott tolvajokat, rablókat „csupa emberi szeretetből, nem akarván bűnösnek elvesztését, hanem megtérését... suttomban eleresztené, tudván ismét azt, hogy jótét helyébe jót várhatni...“

Békés vagy forradalmi fejlődésre számítottak 1847 januárjában Kolozsvárt? Egyesek minden bizonnyal előre látták, hogy rövidesen forradalom rázza meg Európát, bár ezt a véleményüket még óvatosan kellett megfogalmazniuk: „Mi a Jefolyt évet valamennyi eddiginél fontosabbnak... örvendeztetőbbnek is tekintjük — olvassuk az *Erdélyi Híradó* január 7-i számában —, nem a termett gyümölcsökre, az elhintett magvakra nézve... De hát nem más év kell-e a szántóvetőnek, hogy gabonáját föld alá hintse? Nem más, hogy azt learathassa?... Várhatni-e egy pár rövid évtől olyas dolgokat, mikre tizedekig szokta előkészíteni a népeket az idő?... Erőszak, rombolás, revolutio szokott csak perc alatt nagyokat végbevinni, s az is csak úgy és akkor, ha hosszas előkészülete az elméknek, huzamos küzdése, beháborgása az ébredő és jogkövetelő népszellemnek ment előre útkészítő gyanánt...“

Csiszolt tollra valló, óvatosan-merész fogalmazás. A továbbiakban azt kell csak kimutatnia, elő vannak-e már „az elmék“ csakugyan készítve a forradalomra, és ezt meg is teszi: „...oly elvek mentek már, hála istennek, át csaknem a köznépéletbe, oly eszmék gyökereztek meg a sokaság nagy részének szívében“, melyekért még kis idővel ezelőtt anatómát mondtak volna ki.

Vajköpülő-mozdony és a Niagara

Szabad óráikban a polgári demokratikus forradalom előkészítőit az erkölcsök romlása és — a műszaki haladás is foglalkoztatta. Ami az erkölcsöket illeti, azok, úgy látszik, időtlen idők óta folyton romlanak... „A napokban egy jó emberemmel a világ folyásáról conversálék... — tudósít a lap egyik munkatársa. — Roszszabbak a mostani idők, mások az emberek, visszafelé halad a világ... vegyük csak fel a nővilágot... Egyetlen hetivásáron tizenkét fonókerék eladó! Az istenért, tehát egy nap alatt tizenkét fehér személy mond le azon legszebb női foglalkozásról... mely az asszonyi kötelességnek ha nem legelsője, mindenesetre második...“

De forradalmi korokra az önbizalom jellemző. A lap megoldást keres arra az időre, amikor majd az asszonyok végleg megválnak a fonókeréktől, sőt netalán — vajat sem köpülnek többé. Ne mosolyogjunk az aiábbi, kortörténeti dokumentumnak is beillő kis tudósításon. Hogyan láthatná valaki más szemével a műszaki haladást? „Egy amerikai így írja le az embert — értesülünk a lap 1847. december 30-i számából —: az ember két lábú állat, mely napsugarakkal rajzol (Daguerreotyp), gőzzel utazik és villámmal (villanytelegráf) beszél. Valóban nekünk erdélyiekül — fűzi ehhez az *Erdélyi Híradó* a maga kommentárját —, kik napsugárral ugyan rajzolgatunk, de gőz helyett legtöbbsnyire rossz gebékkel vánszorgunk,

s villany helyett oly gyors postákkal közlekedünk, miszerint gyakran hamarabb tudomásunkra jönnek a brit parlament tanácskozásai, mint ami hazánk valamelyik távolabbi vidékén történik, nekünk, mondjuk, alig lehet fogalmunk azon sokféle találmányokról, melyek által az emberi ész emberi és állati erőt természeti erők által pótol. *Így, például Amerikában vasutat és gőzmozdonyt már vajköpülésre is használnak...* Az indóházban belétöltik a tejet gőzszekér alakú roppant nagy hordóba, a mozdony halad, belől téjkavaró eszközök működnek, s egy bizonyos hosszúságú vonal átfutása után a téjből kiválik a vaj. *Így a Niagara víz-esésével is már dolgoztatnak: fonógépet hajt.* Az emberi kezek hovatovább feleslegesebbekké válnak. Worcesterben oly öltönyöket készítenek, melyekben egyetlen tűöltés sincs. Ha így, vége a díszes szabómesterségnek is, mely pedig eddigelő kinevelte a gépészet hatalmát.“

Az ipari forradalom a hetvenes években kezdi nálunk is éreztetni hatását. Nem kétséges, semmi sem úgy alakult, ahogy azt a 48-as reformnemzedék megálmodta és elképzelte. A forradalmi eszméket jórészt eltemette az idő, ellenben megindult az ipari fejlődés. A prognózisok most általában ismét derülátóak, ez már egy, a polgáriásodás küszöbét éppen átlépni készülő társadalom önbizalma. Európához kell alkalmazni a lépést, be kell hozni a sok évtizedes elmaradást:

„Mívelődjetek! Ez a kor jelszava — olvassuk a *Kolozsvári Közlöny* 1870. január 1-i számában —, ez az eszköz megállhatni az európai népek sorában. Csak akarni kell, az eszközök nem hiányzanak.

Erdély fiai! Értsétek meg a kor hívó szavát: tanuljatok... Tanulj+ok addig, míg késő nem leend...

A világtól elzárkózottságot megszünteti az új év folyamán a gőz szárnya!
Haladhattok!

A tudomány sötétségét megszünteti a kolozsvári új egyetem!...“

E prognózishoz aligha szükséges kommentár. Nagyvárad, Temesvár és Arad már 1858 óta kapcsolatot tart a „gőz szárnyán“ a világgal, 1868. december 22-én Gyulafehérvárt is bekötötték a vasúti közlekedésbe. Ám a Kolozsvárt Nagyváradal összekötő vasútvonalat csak 1870. szeptember 7-én adták át a forgalomnak, és az erdélyi ipari fellendülés kezdetét tulajdonképpen innen számíthatjuk. Ettől kezdve gyors ütemben haladt az iparosodás és vasútépítés, és negyedszázaddal később, amikor a világ vasútvonalainak hossza elérte a 700 000 km-t (s ezt a korabeli statisztikusok nem titkolt büszkeséggel a Földnek a Holdtól való 385 000 km-es távolságával vetették össze), Erdély „világtól elzárkózottságát“ csakugyan megszüntette már a „gőz szárnya“.

A tudományok fejlődésében is határkövet jelentett az 1872-ben megnyílt egyetem és az 1875-ben megindult orvos- és gyógyszerészképzés. A 90-es években az egyetemnek már 56 (!) főnyi tantestülete és csaknem 650 (!) hallgatója volt. A tudományos élet fellendülése a nyomdatermékek szaporodásában is megmutatkozott. Ez váltott ki a hetvenes évek tudós bibliográfusaiból olyan panaszokat, melyek előrevetítik napjaink információ-robbanását. „A hírlapirodalom a jelen században oly kiterjedést nyert — olvassuk Szinnyei József hazai és külföldi folyóirat-repertóriumának 1874. november 14-én kelt előszavában —, hogy annak tudományos értékesítése repertóriumok nélkül többé nem lehetséges... Ha mindazáltal tekintetbe vesszük az angolországi sajtó kiterjedtségét, mely míg 1821-ben 267 hírlapot számlált, jelenleg azok száma az 1600-at meghaladja; be fogjuk látni, hogy ily kiterjedt hírlapirodalmat ismertetni, annál is inkább teljes repertóriumát készíteni a lehetetlenséggel határos...“

A hosszas béke, a viszonylagos jólét, a műszaki fejlődés egyre gyorsuló üteme nem hatott kedvezően a polgárság közérzetére. A társadalom büszke arra, amit a középítkezés érén, az ipari fejlesztésben, a közművelődésben megvalósított, de túl rohamosnak érzi a fejlődést, s ezért aggodalommal tekint a jövő felé. Sokan visszasírják a „régii jó idöket“, melyeket ekkor „patriarchális kornak“ divat nevezni. S ráadásul 1899-ben kitör a bür háború, mely többnek bizonyult egyszerű gyarmati „csetepaténál“, s felszította a hamu alatt parázsló szenvedélyeket.

„...A kor mindegyre rohamosabban halad — állapítja meg a Kolozsvárt megjelenő *Magyar Polgár* 1899. december 30-i vezércikke —... Ezt a rohamot a hanyatló század vezette be. Eleje még a régi jó idökbe, a patriarchális életbe esett, midön az emberek csöndes meditalás közben nézték, hogyan készül nagy lassan egyes rész a haladás szekeréhez. Mikor aztán a részeket összeszerelték, a jármü hirtelen gyorsasággal megindult és az emberiség pár évtized alatt nagyobb haladást tett, mint elődeink egész század alatt. A rohamos haladás rohamos versenyre, ez pedig az erök gyors kihasználására és az emberi élet megrövidülésére vezetett. *Nagy civilizációt teremtettünk, hogy legyen ami fölfaljon.* Mindazáltal semmiben sem haladtunk akkorát, mint a természettudományok, a technika terén. Itt oly vívmányokat és találmányokat mutathatunk föl, mikre büszkék lehetünk a történelem fóruma előtt. Többek között feltaláltuk már az automata embert is, amire szükség is volt, ha már a természetes ember elcsigázódott és rövidebb életü lett... Mindamellott a civilizáció századának is vannak árnyfoltjai. Egy részüket a népek leigázása miatt ontott vér, más részüket a nyomor által kisajtolt könny okozza. Afrika déli részén a modern elvekbe ütközö háború foly; a társadalmak egy része munka és segély nélkül nyomorog és éheznek, más része pedig állandóan fegyverben, tétlenül pusztítja drága idejét és ifjúságát, egyetlen cselekedete ábból állván, hogy kiéli és kiszívja az államok munkásságát és dologképességét. Az állandó hadsereg, a háborúk s ami ezek nyomában jár: a nyomor még mindig leküzdhetetlen problémák maradnak...”

Az önfeláldozás iskolája...

A milliós létszámú állandó hadsereg egyike a kort foglalkoztató nagy problémáknak. Mint ismeretes, az általános leszerelésre az orosz cár tesz inkább propagandisztikus jellegü, mint gyakorlati eredménnyel kecsegtető javaslatot. De kívánja-e egyáltalán a századforduló polgára a leszerelést? Maga sem tudja, hogy mit kívánjon! Az *Erdélyi Múzeum* 1899. évi 7. számában elemző jellegü hosszas értekezés jelenik meg *Az örök békéről* címen, dr. Szlávik Mátvás tollából. Ebből idézzük: „...ma, midön a vezér léghajóból kémlelheti a csatamezöt és távirattal oszt-hatja parancsait, midön a földkerekségen 5 250 000 ember áll állandóan fegyverben, mely szám általános összetüzés esetén 44 250 000-re emelkedhetik... egy általános konflagráció halomra döntheti Európa összes trónjait és társadalmi rendjét.“

Az általános lefegyverzés azonban Szlávik szerint romantikus gondolat, „s jól mondotta Tolsztoj az orosz cár békemanifestumára, hogy az államok mindent tehetnek népeik javára, csak azt nem eszközölhetik ki, hogy szomszédai ne fegyverkezzenek“. Eivileg kívánatos a leszerelés, az örök béke — de a gyakorlat ennek ellene mond. Több mint ötven éve nem dördült el fegyver Erdély földjén, és Európában is csend van jó két évtizede. Ami a gyarmatokon történik, az kevésbé számít. A nagy csend riasztóan hat. Megzavarja az éleslátást. „Mig az élet küzdelem s az emberek önzök, addig küzdöknek kell lennünk mindnyájunknak, illetve addig a háborúskodás lehetősége egyik kiváló eszköze a gondviselésnek a népek

és nemzetek nevelése tekintetében“ — írja Szlávik. Mindezek ellenére nincs jogunk azt állítani, hogy az *Erdélyi Múzeum* filozófiai szakírója kimondottan háborúspárti lett volna: „Tartsuk folyton szemünk előtt — írja — az angol Hume D. szép képét, amely szerint: ha a nemzeteket egymással szemben háborúba keveredve látom, úgy tetszik nekem, mintha két részeget látnék, akik egy drága porcelán-szekevényben ütök-verik egymást.“

A századforduló polgári értelmisége sem méreteiben, sem borzalmaiban nem ismerte fel az eljövendő háború veszélyét...

Nietzsche és Marx

Az „elfajulás“ rémképe valósággal megszállja a századforduló túltáplált, már fiatalon érlelmeszesedéssel küzdő jómodú polgárát. A majdani hitleri eugenika-program korai úttörői állítanak fel humánusnak jóakarattal sem nevezhető prognózisokat. *Pusztulunk* címmel a kolozsvári *Ellenzék* 1900. december 21-i számában az alábbi beszámoló jelent meg:

„A Közegészségügyi egyesületben dr. Kende... ma azzal foglalkozott, hogy mi módon lehetne az emberi nem elfajulásának gátat vetni.

A legritimívebb mód persze az, hogy az ember megtisztításának nagy munkáját a természetre bizzuk, mely a nehéz betegeket gyorsan elpusztítja és csökkent értékű sarjadékaikat... a legzsengőbb korban öli meg. De ennél egyszerűbb módszerei a természetnek az elfajulás ellen való harcában:

1. a *vonzódás*, mellyel az elfajultak egymás iránt viseltetnek, miáltal az alkalmatlan elemek annál gyorsabban irtódnak ki;

2. a *járványok*, melyek leginkább a kisebb értékűeket ragadják el. Ily szempontból nézve vitás: helyes-e az emberiség érdekében a járványok ellen küzdeni?...

Korunk az altruizmus, a felebaráti szeretet jegyében áll ugyan, de Tolsztoj önmegtágadó erényeivel állandó küzdelmet folytat Nietzsche önzése, mely a »felsőbb lény« kialakulásában látja az emberiség célját.

Egy bizonyos: az emberi nemet az elzülléstől csak a természet elvének követése mentheti meg: ti. a kisebb mértékűek számát a minimumra csökkenteni.“

Kommentár helyett állítsuk szembe az előbbieket egy rövid hírrel, mely *Szocializmus a hadseregben* címmel a *Magyar Polgár* 1900. december 29-i számában jelent meg, és ugyancsak a jövőt vetíti előre, csak hogy egészen más előjellel: „Hogy a katonák közé a szocialisztikus elvek valami úton-módon be ne jussanak, az csaknem elkerülhetetlen. Mert egyfelől, mikor a katonák tényleges szolgálatra bevonulnak, előbbi társadalmi érintkezéseik folytán magukkal viszik a beléjük hintett magvakat, de másfelől mint katonák is igen gyakran érintkeznek olyan elemekkel, melyek a szocializmus tovaterjedését a katonaság körében nagyon is elősegítik.“

Huszdik század — császári parancsra

Erdélyben is, mint világszerte, szenvedélyesen vitatkoztak arról, hogy voltaképpen mikor is köszönt be az új század: 1900 vagy 1901. január 1-én. Románok és magyarok, szabadelvűek és függetlenségek, protestánsok és katolikusok, asztro-nómusok és történészek vitájának végül is — Vilmos császár vetett véget. Legmagasabb szavával elrendelte, hogy a huszdik század igenis már 1900. január 1-én megkezdődik. A császári szónak természetesen nem volt mindenütt foganatja. A brassói *Gazeta Transilvaniei* például egyszerűen nem vett tudomást 1899 végén a császár elrendelte századfordulóról, és hogy valami új van születőben, azt mindössze *Az automobilizmus haladásáról* szóló kis tanulmányában próbálta érzékel-tetni (1899. 277). Vannak már 48—51 km-es sebességgel haladó autók is — értesü-

lünk a cikkből —, sőt az ún. Matches-ek 105 km-es sebességet is elértek. Németországban 1897 óta a gépkocsi-gyárak száma 3-ról 44-re nőtt. „Ausztriában is fejlődik a gépkocsizás, bár a közönség egyelőre még idegenül, mondhatni ellenségesen áll vele szemben, de ez volt minden találmány sorsa. Idővel a nép megszokja... Amerikában 100 millió dolláros tőkebefektetéssel létesült egy üzem komprimált levegős autók gyártására, valamint egy szindikátus 65 milliónyi dollár tőkével villamos autók gyártására. De csak a jövő mutatja majd meg, hogy lesz-e sikerük ezeknek a terveknek.“

Az aradi *Tribuna Poporului* 1900. január 1/13. száma búcsúztatja a XIX. századot. Nézőpontjait elsősorban a Habsburg-monarchia elnyomó nemzetiségi politikája határozza meg. „A századnak, amelybe most belépünk — fordul vezércikkében Vasile Goldiș publicista a jövő felé —, az lesz a történelmi feladata, hogy megtalálja a valóban liberális és demokratikus alkotmányosságnak a módját, hogy a nemzeti eszmét teljes diadalra vigye, hogy gazdasági elvként a munka alapjára helyezze a társadalmi rendet... Ahogy a kevésszámú búr legyőzi az erős angolok sokaságát, úgy kerekedik majd felül az emelkedett szellem a XIX. század materializmusán“ [értve az anyagiasságot...]

Kiábrándultság és csömör

A kolozsvári lapok közül a *Magyar Polgár* 1899. december 31-én, az *Ellenzék* ellenben csak a következő év végén búcsúztatta a XIX. századot. Az *Ellenzék* társadalom-elemző prognózisa a köznapis újságírás szintjén mozog: „...ha az új században is ez az irány (a társadalmi és politikai erkölcsök meglazulása, pénz-hajhászás stb.) visz domináns szerepet a népek... életében, akkor nincs messze a katasztrófa, amely mindenható erővel zúzza szét a régi romlott erkölcsöket, hogy a romokon új világot teremtsen...“ A *Magyar Polgár* egy napilap szűkreszabott keretéhez mérten behatóan elemzi kora társadalmi viszonyait. „Még csak egy nap — olvassuk az (sb) szignóval jelzett cikkben —, és aztán ránk virrad az új század hajnala... nemcsak egy esztendő, de egy századot is temetünk, mely utolsó éveiben rohamosan formálta át a társadalmat s csodálatos örökséget hagy az ifjú századnak.“

Milyennek látta a „boldog békevilág“ embere a fin de siècle férfiát, asszonyát, íróját, művészt? Erkölcsösebbnek, képzetesebbnek, önzetlenebbnek? Ismerték-e már akkor is azt, amit mi ma egyéni érdekek, történésnek, inkompetenciának, szakbarbárságnak nevezünk? „Mi csak azt látjuk — írja (sb) —, hogy a századvég társadalma tele van excentricitásokkal. A férfinal előtérbe lépett a létérti küzdelem, ami elnyomja a szív nemesebb érzelmeit, a lélek ideálját és ezek helyett az önzés, a stréberség, a sarlatanizmus tör előre, hogy nyakát szegje a szerény és élheterlen becsületnek.“

Közhely, amit ma mondunk, és az is, amit a régiek mondtak? Meglehet! Ma a szex, a krimi, az abszurd irodalom, az érthetetlen líra felett töpreng és aggályoskodik az álszemérem és megszokottság, akkor így félti a régít a századbúcsúztató: „Az író a pikantériát hajhássza, a társadalmi szennyet túrja, a hús és vér meleg párázatában kéjeleg és az érzéki szerelem kétes értékű problémáit oldozgatja, s a századvégi művész, ahelyett, hogy a költészet szárnyain ideális magaslatra emelné lelkünket, verizmusával idegeinket töri pozdorjával!“ Nem mentesül a vádtól a festészet sem, mely történelmi tablók helyett „beteges fantáziával bolyong a szecesszionális világ ködös, sivár labirintusában!“

A forradalmi radikalizmus nyilván távol állt a szabadelvű *Magyar Polgár* szerkesztőjétől, ösztönösen kifejtett politikai prognózisa azonban máig felfigyeltető. „Mindezt az ifjú század örökségül kapja a nagy haldoklótól — írja cikke befejező soraiban. — Talán átformálja, talán továbbfejleszti. Vagy tán az új század új eszméktől terhes, melynek hatása alatt elenyészik a századvég minden excentrikus alkotása... új szokások, új erkölcsök keletkeznek, melyek új képet adnak a társadalomnak.

Vagy tán a szocializmus bontja ki a lobogóját s abból az izzó káoszából, amelyben most forrong, kijegecesedik megtisztult alakjában, hogy új világot alkosson a régi romjain.“

Szabó
Tamás
fotója